

WALDEMAR BEDNARUK

 <http://orcid.org/0000-0002-0080-9470>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Polityka finansowa Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w latach trzydziestych XX w.

Wprowadzenie

Analizowana dekada, przzerwana u swego schyłku wybuchem drugiej wojny światowej, to niezwykle trudny okres w polskiej branży ubezpieczeń. Po czasach dobrej koniunktury w drugiej połowie lat dwudziestych rynek asekuracji rozrósł się do znacznych rozmiarów i przyzwyczaił do rozrzutności przy wydawaniu zgromadzonych z tytułu składek środków. Było to możliwe ze względu na fakt, iż wpływy do kas towarzystw ubezpieczeniowych rosły nieprzerwanie od przeprowadzenia reformy walutowej w 1924 r., znacznie przekraczając poziom wydatków. Całkowity poziom sum pobieranych przez zakłady tytułem składek w kraju wzrósł w tym czasie o ponad 300% — z niespełna 75 mln zł w 1924 r. do ponad 234 mln zł w 1929 r.¹. Jednocześnie dynamicznie powiększała się liczba podmiotów zajmujących się działalnością ubezpieczeniową², co nie może dziwić, gdy spojrzysz się na wyniki całej branży.

¹ Szerzej zob. J. Michałak: *Organizacja i stan ochrony ubezpieczeniowej w Polsce w latach 1918—1939*. „Studia Ubezpieczeniowe” 1979, nr IV, s. 188 i nast.

² Z 57 zakładów w 1924 r. do 137 dwa lata później. Wśród nich byłyby zakłady krajowe: 23 spółki akcyjne, 96 towarzystw wzajemnych (11 większych i 85 mniejszych), 6 publicznych, i 12 zakładów zagranicznych. Por. „Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń za rok 1926”. Warszawa 1927, s. III [dalej: Rocznik PUKU]. Rekordowy jednak był rok 1928 ze 142 zakładami. Por. Rocznik PUKU za rok 1928. Warszawa 1929, s. III.

Z uznaniem przyznać trzeba, iż na tle pozostałej części rynku, a szczególnie tej z udziałem prywatnego kapitału, Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych (dalej: PZUW)³ prowadził bardziej odpowiedzialną politykę, z myślą o przyszłości w perspektywie wielu dziesięcioleci. Wydatki administracyjne rosły wolniej niż u prywatnych konkurentów, znaczną zaś część zysków przeznaczano na profilaktykę przeciwpożarową. Udzielano wsparcia programom budownictwa ogniotrwałego, uświadamiano obywateli, jak przeciwdziałać pożarom i wyposażano kolejne jednostki straży pożarnej, pokrywające coraz gęstsza siecią powierzchnię kraju⁴.

Co prawda i władze PZUW musiały się pogodzić z rosnącymi wydatkami na odszkodowania, z których trudna dziś do ustalenia część była wyłudzana, ale dopóki perspektywy rozwoju na najbliższe lata wyglądały dobrze, bilans zakładu zaś ukazywany był w kolejnych raportach korzystnie, nie podejmowano drastycznych działań na rzecz poprawy sytuacji. Te pomyślne trendy obrazują dokonywane wyliczenia, z których wynika, iż w latach 1924—1929 przypis należnych PZUW składek wzrósł o ponad 300% (z niespełna 25,5 mln zł do ponad 86 mln zł)⁵.

Szybciej jednak rosły kwoty należnych i wypłacanych odszkodowań: do 400% w latach 1924—1928 (z 6,7 mln zł do 27 mln zł) i skokowo do 800% (w stosunku do 1924 r.) do końca 1929 r. (54 mln zł)⁶. Jeśli do tego dodamy, iż pomiędzy sumą należnych składek a tych faktycznie wpłacanych istniała znaczna różnica — którą stopniowo niwelowano, ale do najlepszego w tym względzie roku 1929 udało się osiągnąć wynik ściągłości jedynie na poziomie 78,6%⁷ — to już bilans zakładu nie wygląda tak dobrze.

³ Do 1927 r. zakład ten funkcjonował pod nazwą Polska Dyrekcja Ubezpieczeń Wzajemnych i dopiero w drodze rozporządzenia z maja tego roku dokonano zmiany nazwy. Art. 4 ust. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1927, nr 46, poz. 410).

⁴ Por. Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych [dalej: Sprawozdanie PZUW] za rok 1929. Warszawa 1930, s. 9, gdzie zamieszczone są szczegółowe dane z lat 1924—1929, z których wynika, iż na działania profilaktyczne podmiot ten wydawał znaczne sumy każdego roku, poczynając od 403 172 zł w pierwszym roku aż po 8 247 977 zł w ostatnim.

⁵ Sprawozdanie PZUW za rok 1929, s. 9.

⁶ Ten gwałtowny wzrost sum wypłaconych odszkodowań wiąże się z dokonaniem w 1928 r. przeszacowaniem wartości ubezpieczanych nieruchomości, które doprowadziło do znacznej podwyżki szacunków i automatycznego wzrostu sum odszkodowań, napędzając jednocześnie falę spekulacyjnych pożarów. Por. Sprawozdanie PZUW za rok 1929, s. 9; Sprawozdanie PZUW za rok 1931, s. 14.

⁷ Sprawozdanie PZUW za rok 1929, s. 11.

Wpływ wielkiego kryzysu gospodarczego na finanse Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych

Gwałtowna zmiana dobrej dotychczas i ciągle poprawiającej się kondycji rynku ubezpieczeń w Polsce nastąpiła po wybuchu wielkiego kryzysu gospodarczego, który na interesach ubezpieczycieli odcisnął swe piętno jeszcze wyraźniej niż w przypadku innych gałęzi gospodarki. Nastąpiło gwałtowne tąpnięcie po stronie dochodów przy jednoczesnym stałym, wysokim wzroście wydatków. Wszystkie zakłady odczuły skutki kryzysu, gdy strumień napływających składek zmniejszył się o ponad 40% i zamiast dotychczasowych 234 mln zł przyniósł w najgorszym roku 136 mln zł⁸.

Sytuacja PZUW była o tyle lepsza, iż ustawodawca u progu niepodległości wprowadził na przeważającym obszarze kraju przymus ubezpieczania nieruchomości, odpowiedzialnym za realizację tego zadania uczynił zaś poprzedniczkę PZUW (czyli Polską Dyрекcję Ubezpieczeń Wzajemnych)⁹. Dekret z 1919 r., a następnie ustawa z 1921 r. przyznawały jednocześnie temu ubezpieczycielowi monopol na prowadzenie asekuracji budowli w wysokości 2/3 ich wartości. Pozostałą część właściciel mógł ubezpieczyć w tym samym lub innym zakładzie¹⁰. Miał więc PZUW zapewnione stałe i znaczne źródło dochodów, które sprawiało, iż z pozostałymi działami ubezpieczeń ściągał z rynku około 37% wszystkich wpływów całej branży w ostatnim roku przed kryzysem¹¹.

W wyniku załamania się gospodarki znacząco spadły dochody wszystkich grup społecznych, jednak najbardziej kryzys odczuli najbiedniejsi, w tym przede wszystkim chłopi. Te zakłady ubezpieczeń, których głównymi klientami byli ci najbiedniejsi w pierwszym rządzie zostały dotknięte skutkami kryzysu¹². W krótkim czasie ogromne rzesze ubezpieczonych stanęły przed problemem

⁸ Rocznik PUKU za rok 1936. Warszawa 1937, s. 8—9, gdzie wyniki branży po stronie wpływów z czterech kolejnych lat: w 1932 r. — 169 mln 800 tys. zł; w 1933 r. — 149 mln 300 tys. zł; w 1934 r. — 136 mln 200 tys. zł; w 1935 r. — 136 mln 900 tys. zł. Zob. też T. Sangowski: *Rozwój ubezpieczeń gospodarczych na ziemiach polskich w latach 1803—1945*. W: *185 lat ubezpieczeń gospodarczych w Polsce*. Red. Idem. Warszawa 1988, s. 25, schemat 1.

⁹ A po zmianie nazwy odpowiedzialność tę przeniósł na PZUW. Por. Art. 4 ust. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1927, nr 46, poz. 410).

¹⁰ Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7.02.1919 r. w przedmiocie przepisów tymczasowych dla Ubezpieczeń Wzajemnych budowli od ognia w b. Królestwie Polskim (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 190) i ustawa z dnia 23.06.1921 r. o przymusie ubezpieczenia budowli od ognia i Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1921, nr 64, poz. 395).

¹¹ Por. Sprawozdanie PZUW za rok 1930, s. 11.

¹² Zob. *Analiza sytuacji finansowej TU „Snop” dokonana przez PUKU w 1933 r.* Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], zespół 10 Ministerstwo Skarbu, sygn. 6738, k. 11 i nast., w której Urząd stwierdza, iż w związku z faktem znacznego spadku wpływów

braku środków na opłacenie składek z tytułu zawartej polisy. W pierwszym rzędzie rezygnowano z ubezpieczeń dobrowolnych, ale i w przypadku obowiązkowych szybko narastały zaległości, gdyż pomimo naliczanych odsetek i grożącej egzekucji zaległych składek płatnik musiał niejednokrotnie wybierać, na co przeznaczyć malejące dochody¹³.

Problemy na rynku ubezpieczeń doprowadziły do gwałtownych zmian w jego strukturze. W stosunkowo krótkim czasie lista podmiotów działających w branży skróciła się o połowę — z odnotowanych 142 w 1928 r. do 74 w 1932 r. (spośród których 7 znajdowało się w likwidacji) i do 71 w 1933 r.¹⁴. Część zakładów zbankrutowała, inne połączyły się lub zostały przejęte przez silniejszych graczy. Jednocześnie dynamicznie postępował proces zastępowania na rodzimym rynku asekuracji polskiego kapitału przez kapitał zagraniczny¹⁵.

Pomimo uprzywilejowanej pozycji na rynku kryzys dotkliwie odczuwał również publiczny monopolista, którego wpływy gwałtownie spadły, powodując istotny wzrost zadłużenia klientów wobec zakładu. Wyniki ściągłości składek w ciągu pierwszego roku zapaści gospodarczej obniżyły się z niespełna 80 do 60% i spadały w kolejnych latach do 44% w 1932 r., zaległe zaś kwoty składek podwoiły się w perspektywie jednego okresu rozliczeniowego i rosły w kolejnych¹⁶. Musiało się to odbić na dochodach ubezpieczyciela, który zamiast zakładanych 105,5 mln zł uzyskał zaledwie 58 mln zł w 1931 r. i nieco ponad 45 mln zł w następnym¹⁷.

Jednocześnie stale rosła kwota wypłacanych odszkodowań, co prowadziło do szybkiego pomniejszania rezerw i kapitałów, a w konsekwencji groziło utratą płynności finansowej zakładu. Próby wzmocnienia pozycji towarzystw publicznych na rynku ubezpieczeń zaowocowały działaniami w kierunku łączenia ich

składki w ostatnich latach, wywołanym zubożeniem rolników, będących największą rzeszą klientów zakładu (około 90%), stał się on niewypłacalny.

¹³ Skalę narastającego w tym okresie problemu obrazują akta organów skarbowych. Zob. *Należności z tytułu opłat i kar*. Archiwum Państwowe Białorusi w Brześciu [dalej: APB], zespół Izba Skarbowa w Brześciu, fond. 50; ibidem, zespół Urząd Skarbowy w Kobryniu, fond. 360; *Wykaz opłat zaległych należnych Zakładowi Ubezpieczenia od Wypadków z 28 maja 1932 r.* Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział Chełm [dalej: APLCh], zespół Magistrat miasta Chełma, sygn. 542, k. 104 i nast., gdzie kolejne pisma, będące ilustracją twardej polityki zakładu zmierzającego do wyegzekwowania należnych składek. Zob. też *Zakład Ubezpieczenia od wypadków do P. T. Pracodawców zalegających z opłatami za ubezpieczenie od wypadków*. Druk z 10.01.1934 r. APLCh, zespół Magistrat miasta Chełma, sygn. 542, k. 18.

¹⁴ Rocznik PUKU za rok 1933. Warszawa 1934, s. III.

¹⁵ Szerzej zob. E. Geppert: *Kapitał zagraniczny w ubezpieczeniach gospodarczych u schyłku okresu międzywojennego*. „Studia Ubezpieczeniowe” 1979, nr IV, s. 210 i nast.

¹⁶ Zob. Sprawozdanie PZUW za rok 1930, s. 10 i nast., gdzie szczegółowe wyliczenia, z których wynika, iż tylko w dziale ubezpieczeń przymusowych zaległości w ciągu jednego roku wzrosły z 19,7 mln zł do 36,6 mln zł.

¹⁷ Rocznik PUKU za rok 1933. Warszawa 1934, s. 70; Sprawozdanie PZUW za rok 1932, s. 10 i nast.

w jeden większy i silniejszy organizm. W ramach tych kroków w październiku 1933 r. włączono w struktury PZUW Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych m.st. Warszawy¹⁸. Cztery lata później nastąpiło połączenie PZUW z Zakładem Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu, co pozwoliło na rozszerzenie wpływów monopolisty praktycznie na całe terytorium ówczesnego państwa¹⁹.

Zaostrzenie polityki odszkodowawczej Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych po wybuchu kryzysu

Gwałtowna utrata znacznej części wpływów, przy jednoczesnym wzroście wydatków²⁰, mogła doprowadzić do upadku najsilniejsze podmioty na rynku. Mając tego świadomość, kierownictwo zakładu wprowadziło szeroko zakrojony program naprawczy. W pierwszym rządzie podjęto ogromny wysiłek na rzecz zahamowania, a następnie odwrócenia trendów spadkowych w dochodach firmy. Zamierzano ten efekt osiągnąć poprzez bardziej ofensywną politykę egzekwowania składek. Dłużnicy zalegający z opłatami należności musieli się liczyć z wszczynanym niezwłocznie postępowaniem egzekucyjnym, którego nie uniknęły nawet jednostki samorządu terytorialnego, tracąc w wyniku podejmowanych działań kolejne składniki majątku²¹.

Skuteczności działań na rzecz większej ściągalności składek sprzyjało również podwojenie odsetek naliczanych od zaległych należności z dotychczasowego 1%²²

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.10.1933 r. o zmianie niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia (Dz.U. 1933, nr 82, poz. 599).

¹⁹ Por. *Układ o połączeniu Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych z Zakładem Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu z dnia 26.10.1937 r.* AAN, zespół 10 Ministerstwo Skarbu, sygn. 6700, k. 25 i nast.

²⁰ Kwoty wypłacanych przez PZUW odszkodowań podwoiły się już u progu kryzysu gospodarczego z 27 mln zł w 1928 r. do niemal 55 mln zł w 1930 r. Por. Sprawozdanie statystyczne za rok 1930 Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od Ognia. Warszawa 1931, s. 17.

²¹ Zob. *Ogłoszenia komorników sądowych o licytacji kolejnych nieruchomości, będących własnością Gminy Miasta Chełm.* APLCh, zespół Magistrat miasta Chełma, sygn. 541, k. 16 i nast.

²² Por. art. 12 ustawy z dnia 23.06.1921 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia (Dz.U. 1921, nr 64, poz. 395) oraz § 22 ust. 3 rozporządzenia z dnia 10.10.1924 r. o reorganizacji PDUW (Dz.U. 1924, nr 92, poz. 862), gdzie utrzymano na tym samym poziomie wysokość odsetek za nieterminowe opłacanie składek z tytułu ubezpieczeń przymusowych. Zob. też K. Wysznacki: *Polska Dyrekcja Ubezpieczeń Wzajemnych w historycznym rozwoju.* Warszawa 1926, s. 48, któ-

w stosunku miesięcznym, do 2%²³. Jednocześnie jednak dopuszczono możliwość opłacania składek w dwóch półrocznych ratach, gdy dotychczas istniał obowiązek uiszczania opłaty rocznej z góry za każdy okres rozliczeniowy²⁴.

Pobieraniem składek na poczet ubezpieczeń obowiązkowych zajmowały się urzędy gmin i magistraty, pracownicy obsługujący przepływ środków otrzymywali zaś ustawową premię w wysokości 3% od wpłaconych sum. Aby zwiększyć zaangażowanie samorządowców, wprowadzono w tym okresie dodatkowe profity w postaci nadzwyczajnych tzw. renumeracji dla najskuteczniejszych poborców. Sołtys, który ściągnął ze swojej gromady ponad 50% należnych składek, mógł liczyć na dodatkowy 1% premii, a przy wyniku 100% dostawał dodatkowo 1,5% od każdej ściągniętej złotówki²⁵. Wszyscy poborcy mogli również liczyć na preferencyjne kredyty z kasy PZUW, których oprocentowanie uzależniono od wyników ściągalności składek²⁶.

Kiedy spodziewane efekty podejmowanych działań nie przynosiły satysfakcjonujących rezultatów, władze PZUW zdecydowały się na wprowadzenie specjalnych inkasentów na terenie gmin, w których odnotowywano najniższą ściągalność²⁷. Jednocześnie podjęto próby wykorzystania na większą skalę organów skarbowych do prowadzenia egzekucji składek. Co prawda obowiązujące ustawodawstwo przewidywało możliwość korzystania z pomocy służb skarbowych, jednak do tej pory nie stosowano tego instrumentu na większą skalę. Sięgnięcie po to rozwiązanie nie przyniosło spodziewanych rezultatów na skutek oporu Izb Skarbowych, zdecydowanie odmawiających wykonywania zleceń ubezpieczyciela²⁸.

ry zwraca uwagę, iż wprowadzone rozwiązania obowiązywały już na terenie b. Królestwa Polskiego od 1900 r., kiedy to wprowadzono możliwość pobierania odsetek w tej samej wysokości.

²³ Art. 53 ust. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu przymusowym w administracji (Dz.U. 1928, nr 36, poz. 342).

²⁴ Art. 2 ustawy z dnia 12.02.1930 r. o ujednoczeniu terminów płatności państwowego podatku gruntowego i składek za przymusowe ubezpieczenie budowli od ognia w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1930, nr 14, poz. 102).

²⁵ Podobne dodatki przyznano wójtom, w których gminie skuteczność przekraczała wskazane progi 70 i 85%. Por. *Zarządzenie Dyrekcji Administracyjnej PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 9.03.1937 r., w sprawie wynagrodzeń dla funkcjonariuszy gminnych i miejskich oraz specjalnych poborców, zatrudnionych przy poborze składki za przymusowe ubezpieczenia od ognia budowli oraz ruchomości rolnych*. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 11.

²⁶ *Okólnik Dyrektora Administracyjnego PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 2.06.1937 r., w sprawie zwiększenia kredytów na prace akordowe*. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 28.

²⁷ *Okólnik Dyrekcji Administracyjnej PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 19.02.1938 r., w sprawie poboru składek przez specjalnych poborców PZUW*. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 86.

²⁸ Art. 32 ust. 2 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych

Równoległe do działań powstrzymujących wysychanie strumienia środków napływających do PZUW próbowano powstrzymać odpływ pieniędzy wypłacanych tytułem odszkodowań. O ile w okresie prosperity nie przywiązywano aż tak wielkiej wagi do oszczędności i skrupulatności przy sprawdzaniu zasadności wypłaty odszkodowań²⁹, to kiedy zaczęły się kłopoty ze zbilansowaniem finansów zakładu, wdrożono szeroko zakrojony plan oszczędności³⁰.

W pierwszym rzędzie wypowiedziano wojnę oszustom ubezpieczeniowym. Rozszerzono współpracę z policją, która mogła liczyć na dodatkowe środki z budżetu ubezpieczyciela na nagrody dla funkcjonariuszy oddelegowanych do walki z oszustami. Organizowano szkolenia, wydawano instrukcje i podręczniki, wyznaczano nagrody dla donosicieli, budowano siatki konfidentów w terenie, którzy na bieżąco informowali o przypadkach wyłudzeń³¹. Ponadto wspierano rozbudowę sieci straży pożarnych i rozszerzano program budownictwa z wykorzystaniem materiałów ogniotrwałych. Na ten cel przeznaczano duże środki w postaci preferencyjnych kredytów i dofinansowań do konkretnych projektów wzmacniających bezpieczeństwo asekurowanych dóbr³².

Najsukuteczniejszym jednakże instrumentem powstrzymującym falę oszustw ubezpieczeniowych, wzbierającą u progu kryzysu, stała się polityka rygorystycznego sprawdzania okoliczności każdego wypadku, którego wynikiem było uszkodzenie asekurowanego dobra. Wdrożone procedury zakładały wstrzymywanie wypłat w razie jakichkolwiek wątpliwości i odmowę przekazania środków przy najdrobniejszych uchybieniach po stronie klienta. Dodatkowo szeroko stosowa-

(Dz.U. 1927, nr 46, poz. 410). „Kroki egzekucyjne wszczynają urzędy gminne (magistraty) niezwłocznie po upływie terminu płatności składek. Władze skarbowe I instancji mogą w razie potrzeby egzekwować składki przy pomocy własnych organów egzekucyjnych”. Zob. też *Okólnik Dyrektora Administracyjnego PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 26.02.1937 r., w sprawie egzekucji składek ogniowych*. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 8, w którym uzasadnienie potrzeby rezygnacji z pomocy organów skarbowych.

²⁹ Por. M. Miłakowski: *Drobne straty pożarowe*. „Przegląd Ubezpieczeniowy” 1926, nr 1, s. 16; Idem: *Drobne straty pożarowe*. „Przegląd Ubezpieczeniowy” 1926, nr 4, s. 4 i nast.

³⁰ *Okólnik Dyrekcji Przymusowych Ubezpieczeń budowli od ognia, Wydział Pogorzelowy PZUW, nr 226 z dnia 13.03.1930 r., w sprawie wadliwych likwidacji pogorzelowych, do Inspektorów Wojewódzkich; Instrukcja Wojewódzkiego Inspektora PZUW w Lublinie do Inspektorów Powiatowych na terenie Województwa Lubelskiego, nr 4/36 z dnia 31.03.1936 r., wydana w związku z zapytaniem Inspektorów o sposobie załatwiania reklamacji*. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 2.

³¹ Por. *Tabela przestępczości z lat 1928—1937. Podpalenia*. AAN, zespół nr 2/349/2 Komenda Główna Policji Państwowej, sygn. 89, k. 59; *Sprawozdanie z walki z podpaleniami na Pomorzu w latach 1936—1939*. AAN, zespół nr 2/349/2 Komenda Główna Policji Państwowej, sygn. 104, k. 11 i nast.

³² *Sprawozdanie rachunkowe PZUW za rok 1932*, s. 15 i nast.; *Sprawozdanie rachunkowe PZUW za rok 1934*, s. 16 i nast.

no potrącenia z tytułu zaległych składek, dokonywano zmian w oszacowaniu wartości majątku i interpretowano wszelkie wątpliwości na niekorzyść klienta³³.

Do tego okresowo wprowadzono wypłatę odszkodowań w ratach, po zakończeniu kolejnych etapów odbudowy zniszczonego mienia, i ograniczono możliwość decydowania o zasadności roszczeń na niższych szczeblach struktur ubezpieczyciela. Opracowywano analizy palności nieruchomości w poszczególnych gminach i powiatach, by kierować szczególną uwagę na te miejsca, gdzie niekorzystne zjawiska występowały na większą skalę niż w pozostałej części kraju³⁴.

Praktyka ta doprowadziła co prawda do licznych interwencji Państwowego Urzędu Nadzoru Ubezpieczeń oraz do znacznego zwiększenia ilości procesów wytaczanych asekuratorowi, z których część przegrał i został zmuszony do wypłaty należności wraz z odsetkami³⁵, ale w ostatecznym rozrachunku ta polityka przyniosła wymierne korzyści. Niekorzystne trendy wyhamowano, a wraz z poprawą sytuacji gospodarczej kraju w ostatnich latach istnienia II Rzeczypospolitej PZUW stopniowo odbudowywał solidne fundamenty swoich kapitałów³⁶.

Łagodne środki perswazji

Obok stosowanych środków represyjnych, których zadaniem było zmuszenie płatników do skrupulatnego spełniania obowiązku, władze monopolisty inicjowały szereg działań na rzecz dobrowolnych i terminowych wpłat. Ogromny wysiłek skierowano na terminowe uiszczanie bieżących należności, a w drugiej kolejności na odzyskanie zaległych składek, tak by zmniejszyć zadłużenie wobec zakładu. W tym celu opracowano szereg premii i ulg dla tych, którzy próbowali przynajmniej częściowo pokryć stare składki. Osoby splacające część zadłużenia mogły liczyć na umorzenie reszty. Ci, którzy chcieli uiścić stare składki, mogli liczyć na odroczenie nowych³⁷.

³³ *Okólnik Inspektora Wojewódzkiego Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w Lublinie nr P.1.30 z dnia 13.11.1930 r., do Inspektorów Powiatowych na terenie województwa lubelskiego w sprawie likwidacji pogorzeli i sporządzania operatów pogorzeliowych.* APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 1.

³⁴ Sprawozdanie statystyczne Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od ognia PZUW za rok 1931, s. 139 i nast.; Sprawozdanie statystyczne Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od ognia PZUW za rok 1936, s. 141 i nast.

³⁵ Por. Orzeczenie Sądu Okręgowego w Poznaniu III C. 371/33; Orzeczenie Sądu Okręgowego w Poznaniu 30. J. 246/29; Orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu I. U. 711/32.

³⁶ Sprawozdanie rachunkowe PZUW za rok 1935, s. 13 i nast.; Sprawozdanie rachunkowe PZUW za rok 1937, s. 14 i nast.

³⁷ Por. *Okólnik Dyrekcji Administracyjnej PZUW do Inspektorów Wojewódzkich, nr 320/12 z dnia 11.10.1938 r., w sprawie kompetencji Inspektorów w zakresie przyznawania ulg w spla-*

Pracownikom terenowym polecono, by podzielili dłużników na trzy kategorie: tych, którzy mogą, ale nie płacą; tych, którzy przy pewnej pomocy mogliby zapłacić; tych, którzy są zbyt biedni, by zapłacić. W stosunku do każdej z tych grup stosowano odmienną taktykę, której celem było zmniejszanie długów³⁸.

Oprócz działań indywidualnych starano się również wpływać na świadomość społeczeństwa, by zachęcić obywateli do uczciwego płacenia składek. W prasie ukazywały się artykuły, wydawano poradniki dla urzędników i odezwy do ludności, zaś przed datą wymagalności kolejnej raty prowadzono akcję plakatową, by uświadomić ludziom korzyści płynące z asekurowania majątku³⁹.

W ostatnich latach przed wybuchem wojny zainicjowano również program budowy bibliotek ze środków ubezpieczyciela. W 1939 r. przeznaczył on 12 tys. zł na dofinansowanie 24 gminnych bibliotek. Ogłoszono konkurs na najlepsze pod względem ściągальności składek gminy i te osiągające najwyższe wskaźniki otrzymały po 500 zł dofinansowania⁴⁰.

Podsumowanie

Lata trzydzieste upłynęły polskim przedsiębiorcom pod znakiem wielkiego kryzysu gospodarczego, a następnie jego długofalowych skutków, które w branży ubezpieczeń dawały o sobie znać aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Okoliczności te wymuszały zdecydowaną zmianę polityki finansowej, czego nie uniknął również największy polski ubezpieczyciel tego okresu. Stosując naprze-

cie zaległych składek. APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 124—126.

³⁸ *Okólnik Dyrekcji Administracyjnej PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 31.05.1938 r., w sprawie kompetencji Inspektorów w zakresie umarzania nieściągalnych składek.* APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 100 i nast. Zob. też *Okólnik Dyrekcji Administracyjnej PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 25.08.1938 r., w sprawie umorzeń z tytułu ulg.* APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 107—110, gdzie wskazówki dotyczące umarzania zaległości należnych za okres przed 1933 rokiem pod warunkiem opłacenia składek za rok 1937.

³⁹ *Odezwa Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych do sołtysów z 1935 roku w sprawie tłumaczenia gromadom przepisów o ulgach przysługujących ubezpieczonym.* Archiwum Państwowe w Radomiu, zespół Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych do 1939 roku, sygn. 1210, k. 12.

⁴⁰ *Projekt Okólnika Inspektora Powiatowego PZUW do Zarządu Gminy w sprawie premiovania poboru składek w 1939 r.* APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 210; *Okólnik Dyrektora Administracyjnego PZUW do Inspektorów Wojewódzkich i Powiatowych, nr 320/12 z dnia 2.08.1939 r., w sprawie premiovania poboru składek.* APLCh, zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 3, k. 215—216.

mian rygoryzm i zachętę do wywiązywania się przez obywateli z ustawowego obowiązku, uniknął losu wielu podmiotów rynku asekuracji i przetrwał w dobrej kondycji aż do końca analizowanego okresu. Jednak wielomilionowe zadłużenie klientów wobec zakładu nie zostało uregulowane, o czym świadczą rachunki dokonane już w warunkach okupacji niemiecko-sowieckiej⁴¹.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie
zbiór Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 18/10,
zespół 2/349/2 Komenda Główna Policji Państwowej, sygn. 89, 104,
zespół 10 Ministerstwo Skarbu, sygn. 6700, 6738.
- Archiwum Państwowe Białorusi w Brześciu
zespół Izba Skarbowa w Brześciu, fond. 50,
zespół Urząd Skarbowy w Kobryniu, fond. 360.
- Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział Chełm
zespół Magistrat miasta Chełma, sygn. 541, 542,
zespół Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 1, 2, 3.
- Archiwum Państwowe w Radomiu
zespół Zbiór afiszów, plakatów i druków ulotnych do 1939 roku, sygn. 1210.

Akty normatywne i sprawozdania

- Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7.02.1919 r. w przedmiocie przepisów tymczasowych dla Ubezpieczeń Wzajemnych budowli od ognia w b. Królestwie Polskim (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 190).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu przymusowym w administracji (Dz.U. 1928, nr 36, poz. 342).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1927, nr 46, poz. 410).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.10.1933 r. o zmianie niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.05.1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia (Dz.U. 1933, nr 82, poz. 599).

⁴¹ Wynika z nich, iż dług opiewał na 60 mln zł, z czego większość, czyli około 37 mln zł, uznawano za ściągalską. Por. *Bilans otwarcia PZUW na dzień 31.10.1939 r.* AAN, zbiór Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, sygn. 18/10, k. 1, 6 i nast.

- Rozporządzenie z dnia 10.10.1924 r. o reorganizacji PDUW (Dz.U. 1924, nr 92, poz. 862).
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1929.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1930.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1931.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1932.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1934.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1935.
- Sprawozdanie rachunkowe Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych za rok 1937.
- Sprawozdanie statystyczne Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od ognia PZUW za rok 1931.
- Sprawozdanie statystyczne Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od ognia PZUW za rok 1936.
- Sprawozdanie statystyczne za rok 1930 Dyrekcji Przymusowych i Dobrowolnych Ubezpieczeń od Ognia. Warszawa 1931.
- Ustawa z dnia 12.02.1930 r. o ujednoczeniu terminów płatności państwowego podatku gruntowego i składek za przymusowe ubezpieczenie budowli od ognia w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1930, nr 14, poz. 102).
- Ustawa z dnia 23.06.1921 r. o przymusie ubezpieczenia budowli od ognia i Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1921, nr 64, poz. 395).

Źródła

- „Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń za rok 1926”. Warszawa 1927.
- „Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń za rok 1928”. Warszawa 1929.
- „Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń za rok 1933”. Warszawa 1934.
- „Rocznik Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń za rok 1936”. Warszawa 1937.

Literatura

- Geppert E.: *Kapitał zagraniczny w ubezpieczeniach gospodarczych u schyłku okresu międzywojennego*. „Studia Ubezpieczeniowe” 1979, nr IV.
- Michalak J.: *Organizacja i stan ochrony ubezpieczeniowej w Polsce w latach 1918—1939*. „Studia Ubezpieczeniowe” 1979, nr IV.
- Miłakowski M.: *Drobne straty pożarowe*. „Przegląd Ubezpieczeniowy” 1926, nr 1.
- Miłakowski M.: *Drobne straty pożarowe*. „Przegląd Ubezpieczeniowy” 1926, nr 4.

Sangowski T.: *Rozwój ubezpieczeń gospodarczych na ziemiach polskich w latach 1803—1945*. W: *185 lat ubezpieczeń gospodarczych w Polsce*. Red. Idem. Warszawa 1988.

Wyszynacki K.: *Polska Dyrekcja Ubezpieczeń Wzajemnych w historycznym rozwoju*. Warszawa 1926.

Waldemar Bednaruk

Finanzpolitik der PZUW in den 1930er Jahren

Schlüsselwörter: Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, große Wirtschaftskrise, Versicherungen, Zwischenkriegszeit, Zweite Polnische Republik

Zusammenfassung: Die seit 1929 andauernde Weltwirtschaftskrise führte zu einem Zusammenbruch des polnischen Versicherungsmarktes. Infolgedessen gingen zahlreiche Versicherungsanstalten in Konkurs, und Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, der größte Versicherer der Branche, musste dringend das Reformprogramm durchführen. Dieses bestand darin, den Beitragseinnahmen mehr Aufmerksamkeit zu schenken und gleichzeitig das System der Auszahlung der Entschädigungen abzudichten. Dank der vernünftig betriebenen Finanzpolitik ist es den Behörden der PZUW gelungen, sich zu bewähren und sogar die Position des Unternehmens in der Versicherungsbranche zu stärken. Die ausstehenden Beiträge belasteten jedoch erheblich die Bilanz des Versicherers, und dieses Problem konnte bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs nicht gelöst werden.

Waldemar Bednaruk

Financial policy of PZUW [Mutual Insurance Company] in the 1930s

Keywords: Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych [Mutual Insurance Company], great economic crisis, insurance, interwar period, Second Republic of Poland

Summary: The global economic crisis, lasting since 1929, led to a collapse on the Polish insurance market. As a consequence, numerous insurance companies went bankrupt and Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych [Mutual Insurance Company], the largest insurer in the industry, had to urgently implement a recovery programme. It consisted in taking greater care of income from insurance premiums, while at the same time tightening the compensation payment system. As a result of sound financial policy, the PZUW authorities managed to survive and even strengthen the company's position in the insurance industry. However, the outstanding premiums seriously burdened the insurer's balance sheet, and this problem was not solved until the outbreak of World War II.